

Š A G - KROZ STOLJEĆA

U srednjem vijeku na prostoru današnje valpovštine i šire uz podječje rijeke Karašice, a na predjelima valpovačkog i miholjačkog dekanata postojalo je nekoliko vlastelinstava (vlastelinstvo je veći zemljišni posjed plemića koji je imao vlast nad kmetovima). Tako je bilo osuvačko vlastelinstvo (Osvak mjesto blizu Donjeg Miholjca – danas ne postoji). Kasnije je osnovan i arhidakonat, valpovačko vlastelinstvo, ivanovačko vlastelinstvo (sjedište je bilo u mjestu Karaševu koje je bilo na ušću Karašice u Dravu).

Kasnije je ivanovačko vlastelinstvo preuzela plemićka porodica Selački, a iza toga i koškansko vlastelinstvo.

Valpovačko vlastelinstvo je bilo na mjestu Starog i današnjeg Valpova između Drave i Karašice, a imalo je utvrde u Valpovu i Šagu. U 13. i 14 stoljeću iz utvrde u Šagu kontrolirao se prijelaz preko Drave kod mjesta Ebresa (danas Nard), a također i ulazak na područje valpovačkog vlastelinstva. Ova događanja zabilježena su u 1229. godini. Radi pojašnjenja podsjećamo;

Dominikanci su u Slavoniji propovjedali, templari (red Malteških vitezova) su štitili, a Ivanovci zbrinjavali bolesne hodočasnike koji su putovali u Svetu zemlju, a zajednički su se razračunavali s bosanskim bogumilima (" ...iskorjenite sve krivovjerce..." iz Slavonije)., a gradili su crkve u romaničkom stilu. Drži se da su Ivanovci kod Petrijevacu sagradili samostan, hospicij, nekoliko sakralnih i gospodarskih objekata, a zasigurno manju utvrdu za izgledište (specula, lat.- vidikovac). Vlastelinski posjed ivanovaca je 1320 godine sezao je svojim granicama do Našica, Čepina i Koške. Kaštelani (castelanus ,lat. zapovjednik, službenik u kaštelu) pl. Selački su ojačali kako su pripadali ivanovcima te su vremenom i postali vlastelini toga vlastelinstva.

Na istočnim granicama valpovačkog vlastelinstva stajala je utvrda Šag kao kontrolna točka ali nije bila u mogućnosti plaćati papinski porez, to je isti oprošten i sakupljači nisu više navraćali.¹

U ovim župama se ubirao dosta veliki papinski porez, pa tako je 1332. godine u valpovačkom dekanatu ubrano 5.210 banica ili prosječno 1.502,5 banice po vlastelinstvu, ili prosječno 578,88 banica po utvrdi. Ovo dokazuje da je taj kraj bio dosta gusto naseljen za razliku od današnjeg Šaga koji je bio pust.²

O prilikama za utvrdu u Šagu u vrelima do pojave Turaka nema dodatka. Poznato je da su Turci svojim dolaskom zbrisali sve kulture i stanovništvo se spašavalo selenjem i bijegom.

U post turskom periodu franjevci se vraćaju u našički i osječki samostan i počinju osnivati župe i započimati pastoralni rad. 1688. godine kada je osnovana valpovačka župa. Iz vizitacija papinskih biskupa i nuncija saznajemo da je 1723. godine od vizitatora Ivana de Vijeri za župnika u Valpovu postavljen fra Stjepan od Pečuha te fra Ferdinanda Jelić župnik i fra Mijo Valpovčanin kapelan. Iste godine u Petrijevcima spominje se fra Grgur Benačić, a u Donjem Miholjcu fra Mijo iz Osijeka i župnik fra Franjo Snedek. Vrlo je logično da su svoju službu obavljali i u manjim mjestima koje nazivamo kasnije filijalama.³

U izvorima franjevačkih samostana se navodi da je kretanje stanovništvu bilo ograničeno u radijusu od 30 km. i da se nisu smjeli kretati bez važna razloga i bez dozvole zemaljskog gospodara i na duže vrijeme napustiti svoje selo. Saznajemo da su brojni katolici živjeli nevjenčano čak i u konkubinatu. Tom je razlog skupo vjenčanje (2 forinte ili 100 kg pšenice).

Naselja ovih dekanata su početkom 18 stoljeća naseljavana skupnim i pojedinačnim doseljavanjem stanovništva iz Bosne ili iz dijelova Habsburške Monarhije. U tom vremenu zavedene su okrutne kazne i torture od strane vlasti te velika porezna opterećenja i nasilna oduzimanja poreza, prisilile su seljake na međusobnu povezanost. U Slavoniji se očekivalo da iza Turaka treba nastupiti bolji i slobodniji život, pa je teško pala ponovna feudalizacija civilnog dijela Slavonije. Trgovina je

¹ Zdenko Samarđija: "Župe današnjeg Valpovačkog i Miholjačkog dekanata" –feljton objav. u "Glasu Slavonije" 1999."Franjevački panoptikum".

² Isto,nastavak 8 "Provale akindija"

³ Osto, nastavak 14 "Crkvene Parnice i 13 "Pastoralni rad u župama"

zamrla, zavlada je opća nesigurnost, a prekomjerne dače i nasilje časnika uzročili su niz ustanaka koji su umalo srušili austrijsku upravu u Slavoniji. Bilo je odmetanja u hajduke, plačke i palenje imanja. Stočne bolesti su harale što i inače prate doba ratova. Ustanak mađarskih plemića i seljaka proširio se i na ovu stranu Drave.⁴

Dana 31. prosinca 1721. godine darovnicom kralja i cara Karla III.(VI), barun Petar Antun Hilleprand von Prandau dobio je Valpovačko vlastelinstvo kao nagradu za dvadesetogodišnji rad u dvorskoj komori i što je posudio značajnu svotu novca za nastavak ratovanja protiv Turaka. Vlastelinstvo je obuhvaćalo 40 – tak sela od Donjeg Miholjca do Osijeka kamo jasno pripada i selo Šag.

Nakon formiranja vlastelinstva, franjevci koji su boravili u Valpovu špočeli su voditi Matice. Matice, bogata arhiva valpovačke župe, a pogotovo ljetopis valpovačke župe, riznica su podataka o duhovnom i kulturnom životu Valpovštine u 18. stoljeću. Prvih desetljeća vlastelinstva barun Prandau većinu prihoda investira u obnovu i gradnju cesta i mostova, upravnih zgrada. Isto tako u obnovu u gradnju crkvi i kapela te župnih stanova.⁵

Pisani izvori koji su najmjerodavniji za istinitost podataka o nekom kraju ili mjestu mogu se naći na više mjesta ili u različitim ili sporadičnim naznakama za jedno područje. Crkveni izvori su jedini i oisani su za potrebe crkvanosti, a manje za povijesna saznanja ili kronike. Često su izvori o jednom predmetu ili tematici različiti, neki puta se i ne slažu. Međutim, ako su jedini onda su i primarni pa im se mora vjerovati.

Predij Merčinci (Merchinczky) s drugim predijem zvanim Šag (Sagh), koje je bilo pod turskom vlašću pripadalo je seli Merčinci. Prema zemljovidnom određenju nalazilo se od današnjeg sela sjeverno do rijeke Drave jer se u davnini nalazilo nešto ostataka građevinske strukture.

Izvori kažu da je to mjesto bilo uvijek selo. Udaljeno je od valpovačke tvrđave na istok sat hoda.

Napomena: U izvorima se u povijesnim izvorima nalaze opisi "o udaljenosti mjerenjem hodanja", što je jedino bilo moguće. No često nalazimo oprečno mjerenje toga hoda. Ako je išla pješice osoba bržeg hodanja i većih koraka onda je opis kraćeg vremena ili suprotno, što nam je ništa pojmovno razumljivo. Za opću orijentaciju se uzimalo da je jedan sat hoda je udaljenost od 4 kilometra.

Iz popisa stanovništva koji je bio prvi popis iz 1698. godine se kaže da su stanovnici sela Šaga bili svi seljaci i katolici. Od svih je preostalo petero koji žive u Valpovu, a njihovo selo ne nastava ni jedan od njih, osim došljaka Bosanaca koji su izbjegli iz Turske (misli se zaposjednute Bosne, gdje su se sklonili Turci i brojni Srbi od tamošnjih pritisaka, gladi, bolesti i opće nesigurnosti hrvatski , pa i srpski puk počinje bježati u Slavoniju).

U selu Šagu nema nikakvih izgrađenih kuća u tom vremenu. Za turske vlasti ovdje više nije bilo dvije naseljene sesije, a nije bilo ni napuštenih, a koliko je bilo u staro kršćansko vrijeme nema podataka.

Širina sela Šaga je bila oko pola sata hoda koliko i dužina. Međe su : na istok selo Trnovci (od Osijeka oko dvije milje) i Duganci, na jug rijeka Karašica, na zapad Valpovo (od Valpova oko jedne milje), a na sjever Midlak. (Midlak je istočno bio od Narda do Drave) (Ugarska milja je 8,362 km). U vrijeme prije Turaka u Slavoniji je bilo mnogo šuma, koje su austrijska i turska vojska prorjedili za svoje strateške ciljeve. Jedne su bile samo žironosne, jer su naši stari preci svinje žirovali. Osim hrasta bilo je : tisovine, vrbe, johe , jele, topole i drugih vrsta. Šume su se djelile za ogrjevnu sječu i građu. Popisi uz neka sela kažu da su šume krčene za nova naselja i za oranice ili vinograde. Od usjeva sijalo se žito, suražica (mješana raž i žito), ječam, zob, kukuruz, proso. Sijalo se i povrće kao grašak, luk kupus (kupus se jedini davao u desetunu kao obaveza). Uzgajali su voće u pravim voćnjacima.

Od stoke uzgajalo se nešto konja, češće volove, krave, svinje, ovce, koze u velikom broju tako da su često načinjene štete šumama, te perad i pčele. No bilo je i tako siromašnih sela da su i sami ljudi služili kao vučna snaga kod obrade oranica.

⁴ Isto, nast.br.15 "Borba za opstanak"

⁵ Isto, nast.br. 16 "Valpovačko vlastelinstvo"

Na cijeni su bili ribnjaci. Budući je bilo dosta bara i močvara od naplavine rijeka u kojima su se uzgajale pastrve, som, štika, šaran, rakovi i kornjače.

Kada se koriste stari izvori zemljovida, popisa ili knjiga koji sadrže podatke bilo opisa mjesta ili prezimena satnovništva, nalaze se različita tadašnja grafija ilki pisanje. To je utjecaj svih koji su prolazili našim prostorima kao: Rimljani, Germani i Mađari. Svi su ostavljali svoje transkripte ili vodili svoje izvorno pismo na Slavonski kraj koji ima svoje nazive koje su oni pisali prema svojoj ligvističkoj terminologiji stoga imamo šarenilo i u našim župnim valpovačkim matičnim knjigama.

U zemljišnim obilježanjima stoji da selo Šag ima 100 jutara (staro Slavonsko jutro je 2000 četvornih mjetara) plodnih oranica, a neplodnih 5. Nema nikakvih vinograda. Ima 50 kosaca livada za košnju. Imali su do 200 jutara žirovnih šuma, koje su posjekli doseljeni stanovnici zbog uzdržavanja koza od čega su ostali samo panjevi. Posebno se u izvorima kaže, da su doseljenici počinili velike štete rušeći hrastova stabla za uzdržavanje koza.

Tu se nalazila jedna zidana potpuno ruševna crkva, od koje se vide samo tragovi. Stanovnici nisu bili pod upravom nijednog kršćanskog zemljišnog gospodara, niti su plaćali kome dađbine, a iza osmanseke vlasti je to mjesto bilo pod kraljevskim fiskom.

Ovo selo imalo je obaveze turskom zemljišnom gospodaru Čerkinoviću (Cserkinovich), koji je boravio u Valpovu. Njemu su posijali godišnje jutro zemlje i to koji su imali plug, te požnjeli, ovršili i uvezli žito. Svaka kuća davala je dva kosca i toliko skupljača sijena, a za ogrijev troja kola drva kao i 1,5 oku masla. Ništa drugo nisu plaćali.

Davali su desetinu od žitarica, košnica pčela, lana i konoplje s napomenom turskom gospodaru ne kršćanskom. Od povrća ništa osim kupusa. Tko je imao stado o Đurđevu davao je jedan komad. Poslije 1697. godine nitko ne zna koliko je tko dao jer im nije dana namira, što se nalazi u popsu iskaza fol.30 i 31.

Godišnji porez turskom caru plaćalo je cijelo selo dva zlatnika.¹

U nizu podataka koji su nam dostupni za ovaj dokument nastavljamo s "Kanonskim vizitacijama župe Valpovo". U Valpovačkom dekanatu bilo je ukupno 35.543 stanovnika, a vjernika 30.239 ili 85%. Prema navedenom izvoru 1730. godine vizitator nabraja sela i kapelice koje pripadaju župnoj crkvi u Valpovu a među njima je i selo Šag.

Godine 1730. selo Šag imalo je 12 katoličkih kuća i bez bogomolje je. Selo je udaljeno od Valpova 1/3 sata hoda. Podaci su iz 1738. godine i piše da od 11 bračnih parova prima župnik 2 kg i 6 osmaka, što iznosi 4 forinte i 11 novčića. Za ispovjed ima 40 sposobnih osoba, a djece 15, te su dobri kršćani, ali još nemaju bogomolje.

1745. godine u Šagu ima 18 bračnih parova.⁶

1754. godine vizitator je bio Pečuški biskup Đuro Klimo, a upravitelj župe Kerubin Abramović.

Među početnim opisima se kaže da je filijala Šag udaljena od svoje matice 1 sat i četvrt. Bez bogomolje je, ima 25 bračnih parova, a broj duša za ispovjed i pričest ima 89, dok samo za ispovjed za vrijeme vizitacije bilo je 13. Svi su rimokatolici. Zapovjedi uskrnsne ispovjedi svi su udovoljili. Prihod upravitelju župe je kao u matici.⁷ (Vidi u izvoru broj 6 str.59.).

- **Filijala Šag u 1782.** godini, vizitator je bio Pavao Ladislav itd. – titula je ovdje pridržana. Župnik je Ignacije Piškur, rođen je u Pečuhu, star 31 godinu, zna dobro hrvatski, a mađarski i njemački srednje. Humaniornu školu je završio u Pečuhu, filozofiju u Budimu, a dogmatsko – moralnu teologiju kao pitomac 3 godine u sjemeništu u Pečuhu. U Slavoniji službuje kao kapelan 3 godine na granici u Brodskoj pukovnji, 3 godine u topolju u Ugarskoj. Drži dva kapelana i plaća godišnje 50 forinti.
- Ova filijala udaljena je od svoje matice pola sata i pripada pod isto vlastelinstvo. **Ima malu drvenu crkvu, omazanu blatom, koju je podigao vjerni narod prije 30 godina. (Dakle**

¹ Dr Stjepan Sršan : "Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća" Osijek,2000.godine.

⁶ Dr Stjepan Sršan:"Kanonske vizitacije III., Valpovačko – Miholjačko područje 1730. do 1830. godine str.3.

⁷ Isto, str. 25., 45., 75.

1752. godine vjernici katolici su sagradili svoju prvu crkvu.). Ona je blagoslovljena u čast sv. Bartolomeja te je sada u jadnom stanju, blizu ruševini, tako da ju treba što prije popraviti. Njezin se zaštitnik slavi 24. kolovoza. Crkva ima jedan oltarni stolnjak, 1 zvonce i 1 blagoslovljeno zvonu, obješeno u malom zvoniku crkve. Budući nema drugog namještaja, to se sve potrebno za misu za crkveni god donosi iz matice. Nema nikakvu dotaciju, a iz milostinje u škrobici nije dovoljno ni za svijeće, pa se tu ne čuva ni blagajna.

- OVDJE NE POSTOJI VLASTITI GROBLJE PA SE POKOJNI VJERNICI POKAPAJU NA VALPOVBAČKOM TAKOZVANOM GROBLJU MARJANCI (Marijanze , vidi "Valpovački godišnjak" broj 12, 2007.godine str.105 – 107.).
- Postoji 1 javno podignut i blagoslovljeni križ, koji se još nalazi u dobrom stanju. Nema nikakve pravoslavne crkve niti akatoličke bogomolje niti službenika njihove vjeroispovjesti. Župnikov prihod je , obzirom na podavanja župljanai od štolarine, uređen isto kao u matici. Ne postoji nikakva obaveza čitanja misa (Zakladne mise). Službu učitelja obavlja isti kao i u matici.
- Narod ovoga mjesta je samo hrvatski i to romokatolički, kojeg ima 149 duša sposobnih za ispovjed te 132 osobe nesposobnih. Ne postoji nijedan otpadnik niti ženidba mješovite vjere. Vjernici imaju pohvalnu sklonost prema svetim stvarima, blagdane drže točno i prisustvuju bogoslužju te zadovoljavaju uskrsoj pričesti. Kod njih nisu primjećeni nikakvi izgredi ni zloporabe. Točno obavljaju godišnja podavanja i župne radove, a štolarinu namiruju. Poljska crkvena dobra ovdje ne postoje.⁶

PODACI O CRKVENOSTI FILIJALE Š A G ZA 1810. GODINU.

- Vizitstor je bio Josip Kiraly itd – (pridržana titula) dne 8. srpnja. Župnik je tada bio Franjo Tomić rođen u Vukovaru star 46 godina, dušobrižnik je 21 godinu. Teološke studije završio je u Požunu (Bratislava). U sjemeništu je obavljao službu voditelja obreda i prefekt blagovaonice.
- Šag je malo selo koje ima 30 kuća, smješteno je pokraj ceste koja vodi u Osijek, pokraj koje se nalazi crkva. Nju su izgradili stanovnici u novije vrijeme, naime prije 12 godina (1798. godine), omazali ju blatom te podzidali.(Dakle, ta podzidana je izgrađena prije 58 godina)
- Sada se nalazi u dobrom stanju, blagoslovljena je i posvećena u čast sv. Bartolomeja apostola. U njoj je podignut oltar u čast rečenog sveca, snabdjeven je svime osim portatilom (moćnik). Ovdje se bogoslužje drži samo na dan zaštitnika 24 kolovoza i još nekoliko puta u obične dane, kada se drže kateheze.
- Crkva ima jednu misnicu, homeral, albu , pojas, pozlaćeni bakreni kalež s pliticom, križ i zvonce. To se čuva u škrinji iza oltara i u malom ormariću pod ključem. Nadalje ima malu zastavu koja se nosi u procesijama te konačno u tornju visi 1 blagoslovljeno zvonu u čast sv. Bartolomeja, teško oko 40 funti (jedna funta – libra – 0,56 kg). Iz milostinje prima oko 5 forinti (1 forint = 20 groša = 100 novčića) , koje koriste prvaci mjesta za potrebe crkve, koji se brinu i za čuvanje novca.⁷
- VIZITACIJA IZ 1829. GODINE DNE 22 .I 23. SRPNJA : vizitetor je bio Ignacije, slobodni barun Szepesy de Negyes, božjim milosrđem i milošću apostolske Stolice Pečuški biskup, sv. rim.carstva i kralj. apostol. veličanstva tajni aktualni savjetnik, doktor filozofije i sv. teologije.
- Kod vizitacije iz Šaga su bili prisutni stanovnici Šaga, Adam Pandurić sudac.
- Župnik je bio Franjo Tomić, kanonik i vicearhiđakon.
- Tada je u Šagu bilo 30 kuća, isto kao i prethodne vizitacije. Ali se zna da je sada bilo 248 katolika i 60 bračnih parova.

⁶ Isto, str. 133. pod 3

⁷ Isto, str 263 i 507. pod 3

- Ista crkva smještena je dakle pokraj ceste za Osijek, izgrađena od drveta omazanog blatom iznad zidanog temelja, prije 30 godina (globalna ocjena 1799 godina gradnja) iznova građena od stanovnika te se još nalazi u dobrom stanju. Svod ima od dasaka, dugačka je 4,5, a široka 2,5 hvata (1 hvat = 1,9 metara), blagoslovljena je od vicearhiđakona Ignaca Piškura i posvećena u čast sv. Bartolomeja apostola. Ima samo jedan oltar, zatim bakreni kalež s pozlaćenom pliticom, misnicu, albu, pojas s pripadnostima, zastsvu, križ, zvonice i u drvenom tornju malo zvono teško 40 funti (oko 25 kg), izliveno u Pečuhu 1785. godine i blagoslovljeno u čast sv. Bartolomeja.⁸
- Filijala Šag pored redovnih davanja kao u matici osim sijena 2 kola, daju i ogrijevna drva 4 hvata (1 hv = 1,9 m ,oko 7 ,5 kub. metara), koja sijeku i dovoze župniku.⁹
- Na filijalama zvonari nemaju nikakvo izuzeće, već samo primaju od svakog bračnog para $\frac{1}{2}$ osmaka pšenice, a od udovca i udovice $\frac{1}{4}$. Od zvonjenja na pokopu odraslih 30 križara.¹⁰

⁸ Isto, str. 511. pod 2.

⁹ Isto, str. 521. pod I.

¹⁰ Isto str. 523. poglavlje VI.